

تبیین مولفه‌های سبک زندگی اسلامی در راستای حفاظت از محیط زیست با تکیه بر آیات و روایات

مریم قاسمی کجانی^۱

چکیده:

حیات انسان وابستگی جدی به محیط زیست و اجزاء آن دارد. حفاظت از محیط زیست از بایسته‌های عقلانی نوع بشر است. در میان سبک‌ها و روش‌های درست و نادرست زندگی، سبک زندگی اسلامی، سبکی است که مؤلفه‌های آن برگرفته از آیات قرآن و روایات اهل بیت است. پژوهش حاضر ناظر به ارتباط میان مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی و حفاظت از محیط زیست است. روش تحقیق؛ کتابخانه‌ای است و مقاله حاضر در گروه پژوهش‌های بنیادی-کاربردی و تحلیلی دسته‌بندی می‌گردد. نگرش دین اسلام به محیط زیست و اهمیت و جایگاه آن، عناصر محیط مذکور از محیط زیست در قرآن کریم، و بررسی نمونه‌هایی از روایات در نظام بایدها و نبایدهای طرح شده در متون روایی ساختار مقاله حاضر را شکل می‌دهد. یافته‌های پژوهش حاضر عبارتند از: موضوعیت محیط زیست در منابع اسلامی به عنوان موضوع اصلی، ضرورت حفاظت از محیط زیست به عنوان فریضه انسانی و اسلامی از نگاه منابع اسلامی، و نگاه منظومه‌ای به محیط زیست و حفاظت از آن به عنوان اصل کلی معرفتی و ارائه راهکارهای جزئی برای موضوعات جزئی در سه ساحت بینش، گرایش و رفتار. این یافته‌ها منتج به اثبات فرضیه پژوهش مبنی بر تاثیر مولفه‌های سبک زندگی اسلامی بر حفاظت از محیط زیست اثبات گردید. با توجه به بحرانهای زیست محیطی موجود در جهان امروز از یکسو و مولفه‌های سبک زندگی در موضوع محیط زیست از سوی دیگر به جرات می‌توان ادعا کرد، در صورت اجرای گزاره‌های اسلامی بخش زیادی از این مسائل قابل حل است هرچند هم‌راستا با محدودیتهایی در حوزه رفتار برای انسان است.

واژگان کلیدی: سبک زندگی اسلامی، محیط زیست، حفاظت.

مقدمه:

محیط زندگی آدمی و هر موجود زنده دیگر از فضای خانه گرفته تا فضای کوچه‌ها، خیابان‌ها، پارک‌ها و فضاهای سبز، توقفگاه‌ها، جنگل‌ها، حاشیه نهرها، مراکز آموزشی، پژوهشی، فرهنگی، خدماتی، اداری، عبادی، و ... محیط

^۱ . طلبه سطح ۲ مدرسه بانو امین (ره).

زیست به شمار می‌آیند. اصل حفاظت از محیط زیست به عنوان یکی از اصول مهم حیات بشر شامل تمام عناصر محیط زیست می‌گردد.

مسئله پژوهش حاضر تاثیر مولفه های سبک زندگی اسلامی بر حفاظت از محیط زیست است. سبک زندگی اسلامی، روش زیست انسان بر مبنای منابع اسلامی (آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام) است. وضعیت محیط زیست انسانی از حیث سلامت و عدم سلامت آن، و روشهای برخورد بشر با محیط زیست خویش، توسعه صنعت و آلودگیهای ناشی از آن موجب گردیده جهان معاصر با بحران محیط زیست اعم از بحران آب، تولید زباله بسیار، آلودگی هوا، تخریب خاک و ... مواجه گردد. پژوهش حاضر نیز با توجه به این ضرورتها صورت گرفته است. طی مطالعات صورت گرفته کتب و مقالات گوناگونی مرتبط با موضوع حاضر به رشته تحریر درآمده است اما هیچ مقاله ای منطبق با عنوان دقیق مقاله حاضر یافت نشد. برتری پژوهش حاضر بر نگاشته های علمی موجود پرداختن به گزاره های مرتبط با محیط زیست در علوم دینی به صورت جزئی پس از تبیین کلیت ضرورت حفاظت از محیط زیست در منابع اسلامی است. این مهم با بیان نمونه هایی از روایت و تحلیل جزئی روایت و تطبیق آن با اصول کلی و تبیین عناصر محیط زیست به صورت جزئی در آیات قرآن صورت گرفته است.

مولفه های سبک زندگی اسلامی در حفاظت از محیط زیست صراحت و تاکید دارند. امیرالمومنین علیه السلام که فرمایشات ایشان مرجع تعریف و تحدید سبک زندگی اسلامی است به یکی از کارگزاران خود چنین فرمود: ولیکن نظرك في عمارة الأرض أبلغ من نظرك في استجلاب الخراج لأن ذلك لا يدرك إلا بالعمارة؛ اهتمام تو به آباد نمودن زمین، بیش از همت گماردن تو به جمع درآمد باشد. معلوم است که با آلوده بودن محیط زیست؛ هم نیروی انسانی و هم امکانات طبیعی در معرض آسیب است.^۱ در پژوهش حاضر تاثیر تبیین و به کارگیری آموزه های سبک زندگی اسلامی بر حفاظت از محیط زیست طرح گردیده است. پس از مفهوم شناسی کلیدواژه ها و بیان یکی از مبانی مهم در طرح مسئله پژوهش تحت عنوان نظام حکیمانه آفرینش به تبیین جایگاه محیط زیست در منابع دینی پرداخته و سپس به اجمال عناصر مذکور از طبیعت در آیات قرآن را نام برده و سپس به بیان اهم آموزه های سبک زندگی در ارتباط با محیط زیست انسانی و برخی از عناصر مذکور اشاره شده است. و مهم ترین نتیجه تاثیر مثبت و شگفت انگیز به کارگیری آموزه های دین اسلام در بهداشت و حفاظت از محیط زیست است.

مفهوم شناسی

سبک: مص (س.ب.ک): در فارسی به معنی ریخت و طرز و روش می گویند. در اصطلاح شاعران: روش یا شیوه خاص که شاعریا نویسنده برای بیان مطالب وافکار خود اختیار می کند که عبارت از طرز جمله بندی و استعمال الفاظ

^۱. نهج البلاغه، نامه ۵۳.

وترکیبات وچگونگی تعبیر و بیان مضامین است.^۱ در فرهنگ معین علاوه بر طرزوشیوه به روش خاص که هنرمند ادراک احساس خود را بیان می کند نیز اشاره گردیده است.^۲

زندگی: زندگانی، معاش، حیات^۳ و نیز معادل های معنایی زنده بودن، زیست و حیات^۴ آمده است.

زیستن: مص.ل (ز.س.ت) زندگی کردن، زندگانی کردن.^۵ عمر کردن، عیش و بقا^۶.

زیست: (مص خم) زندگی، حیات.^۷

عبارت اضافی "سبک زندگی" بر اساس معانی لغوی مطرح شده به معنای روش زیستن است.

اسلام: (مص): نام یکی از مذاهب عمده که در حدود سال ۶۱۱ م توسط حضرت محمد ابن عبد الله رواج پیدا کرد... و کتاب آسمانی آن قرآن کریم است.^۸

اسلامی: منسوب به اسلام، آنچه که منسوب و مربوط به اسلام باشد^۹ در معنای عامیانه (به فرد) متدین و کوشا در رعایت اصول شرع^{۱۰} و به دین اسلام در آمدن^{۱۱} نیز معنا شده است.

بر اساس بررسی لغوی فوق «سبک زندگی اسلامی» در ترجمه لغوی به معنای طرز زندگی کردن بر اساس آموزه های دین اسلام است. مراد از آموزه های دین اسلام؛ آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام و سنت آن بزرگواران است.

حفاظت: نگه داری، نگهداری، حراست، حفظ کردن از آسیب.^{۱۲}

^۱. عمید، حسن، فرهنگ عمید، واژه سبک.

^۲. معین، محمد، فرهنگ معین، واژه سبک.

^۳ حسینی دشتی، سید مصطفی، فرهنگ معارف و معاریف، جلد ۶، ص ۱۹۲، واژه سبک.

^۴ معین، همان، واژه زندگی.

^۵ معین، همان، واژه زیستن.

^۶ حسینی دشتی، همان، ص ۱۳۱، واژه زیستن.

^۷ معین، همان، واژه زیست.

^۸ عمید، همان، واژه اسلام.

^۹ همان، واژه اسلامی.

^{۱۰} همان، واژه اسلامی (عامیانه).

^{۱۱} خلیل، جز، فرهنگ لاروس، مترجم: سید حمید طبیبیان، ج ۱، ص ۱۹۰.

^{۱۲} عمید، همان، واژه حفاظت.

محیط: {ع} {م ح} احاطه کننده،... چیزی که انسان در آن زندگی می کند اعم از کشور یا شهر یا خانواده^۱ و جای زندگی،^۲

محیط زیست (زیست بوم) به همه محیط هایی که در آن زندگی جریان دارد گفته می شود.

محیط زیست طبیعی عبارت است از مجموعه عوامل زیستی و غیر زیستی (فیزیکی، شیمیایی) که بر زندگی یک فرد یا گونه تاثیر می گذارند و از آن تاثیر می بینند. امروزه این تعریف غالباً به انسان و فعالیت های او مرتبط می شود و میتوان محیط زیست را مجموعه ای از عوامل طبیعی کره زمین، همچون هوا، آب، اتمسفر، صخره، گیاهان و غیره که انسان را احاطه می کنند خلاصه کرد. تفاوت محیط زیست با طبیعت در این است که تعریف طبیعت شامل مجموعه عوتمل طبیعی، زیستی و غیر زیستی می شود که منحصر در نظر گرفته می شوند، در حالی که عبارت محیط زیست با توجه به برهم کنش های میان انسان و طبیعت و از دیدگاه وی توصیف شده است.^۳

بر اساس معنایابی لغوی و تعریف اصطلاحی بیان شده؛ محیط زیست یا زیست بوم به هر جایی که زندگی در آن جریان دارد و به طور خاص؛ محل زندگی انسان گفته می شود. بر اساس آنچه در معنای زیستن آمده، محیط زیست برای بقای انسان ضرورت دارد. و این خود گویای ملازمه میان دو واژه حفاظت و محیط زیست است. حفاظت از محیط زیست به معنای نگهداری و حراست از محیط زیست است که در ارتباط با سبک زندگی اسلامی به معنای اخص «حفاظت از محیط زیست بر اساس آموزه های سبک زندگی اسلامی است.» مقاله ی حاضر تعریف محیط زیست را از زاویه علوم انسانی اسلامی بیان می کند.

تعریف مفاهیم و کلیدواژه ها در پژوهش حاضر در تطابق با معانی لغوی آنها بوده و در دایره به کار گیری این الفاظ و اصطلاحات همان معنای لغوی با توسعه در معنا و به فراخور کاربرد در پژوهش تغییر نسبی یافته اند. نکته قابل توجه در بررسی واژگانی در موضوع حاضر این است که بین معانی لغوی واژگان کلیدی و معانی اعتبار شده در متون دینی برای آن واژه تطابق برقرار است.

معناشناسی سبک زندگی اسلامی

گذشته از بررسی لغوی سبک زندگی، معناشناسی اصطلاحی آن در حفظ سیر منطقی مباحث ضروری است. تعبیر «سبک زندگی در زبان فارسی یا life-style در زبان انگلیسی و تعبیری مانند «اسلوب الحیاة»، «نمط الحیاة» و... از جمله مفاهیمی است که پژوهشگران حوزه جامعه شناسی و مطالعات فرهنگی برای بیان رفتارشناسی انسان ها بیان

^۱. عمید، همان، واژه محیط.

^۲. حسنی دشتی، همان، ج ۹، ص ۲۱۹.

^۳. محمدرضا اسدی (دانشیار عضو هیئت علمی گروه محیط زیست دانشگاه تهران)، مفهوم محیط زیست (زیست بوم) یا زایمان، وبگاه سیلیویکا تاریخ انتشار ۴

آبان ۱۴۰۳

می‌کنند... اصطلاح سبک‌زندگی با مجموعه‌ای از مفاهیم؛ نظیر فرهنگ، جامعه، ذهن، رفتار، معنا، شخصیت، محیط، وراثت، نیاز، سلیقه، مد، منزلت و سنت پیوند نزدیکی دارد... مفهوم سبک‌زندگی از یک‌سوزنی‌ترین رویدادهای مربوط به حیات بشر را شامل می‌شود و از سوی دیگر تا اعماق وجود آدمی را در بر می‌گیرد؛ لذا هم شامل است و هم عمیق»^۱

همان‌طور که پیش‌تر نیز بیان شد عبارت سبک‌زندگی از محدوده معنای لغوی خود به معنای فراخور علوم انسانی توسعه یافته است. عوامل متعددی باعث این توسعه در مفهوم گردیده است.

«این عوامل را می‌توان در پدیده‌هایی نظیر مصرف و مصرف‌گرایی، شهرنشینی، کار و فراغت، فردیت و فردگرایی، اصالت یافتن بدن، تحول ارزش‌ها، رسانه‌های جدید و سیال شدن طبقات دید»^۲

در پژوهش حاضر دایره معنایی سبک‌زندگی با قید «اسلامی» تحدید می‌گردد و معنای برگزیده ضرورتاً منطبق با منابع اسلامی است. بر اساس جمع نگاه اندیشمندان جهان و نیز نظر به منابع و متون اسلامی تعریف سبک‌زندگی را به این شکل می‌توان ارائه نمود.

«سبک زندگی مجموعه‌ای از الگوهای رفتاری نسبتاً پایدار جهت نیل به هدف است که از بینش‌های دینی و ارزش‌های الهی متأثر بوده، به صورت عینی و در متن زندگی تجلی می‌یابد»^۳

بنابر معناشناسی فوق از میان مولفه‌های سبک زندگی اسلامی، به کارگیری و اجرای مولفه‌های مرتبط با موضوع حفاظت از محیط زیست دایره معنایی خاص این پژوهش می‌باشد.

نظام حکیمانه‌ی آفرینش

محیط زیست و خود انسان هر کدام جزئی از نظام حکیمانه آفرینش هستند. نظامی که به تعبیر قرآن کریم "نظام احسن" است و صنع "احسن الخالقین" است.

أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ^۴ آیا بت «بعل» را می‌پرستید و بهترین آفرینندگان را رها می‌کنید؟! و درباره‌ی خلقت احسن جهان می‌فرماید: الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ^۵.... همان کسی که آنچه را آفرید نیکو ساخت.

انسان جزء شریف این نظام آفرینش است و به تصریح آیات قرآن در نهایت اتقان خلق شده و بهترین خلقت را دارد..

۱. فعالی، محمدتقی، مبانی سبک زندگی اسلامی، صص ۴۷-۵۷.

۲. همان، ص ۱۱۶.

۳. همان، ص ۱۳۲.

۴. صافات/۱۲۵.

۵. سجده/۷.

در موضوع ارتباط بوی خوش و لطافت روح انسان و سلامت روان او ضرورت بهداشت بوی خوش که در طبیعت موجود است را آشکار می‌سازد. بنابراین از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی حفاظت از هوای پاک و بوی خوش است که در این راستا دستورات و روایات مهمی وارد شده است. آداب دفع زباله از خانه^۱، عدم نگهداری ظرف چرب در خانه^۲ و تاکید بر اینکه اگر ملتی عمداً به فضای سبز و سالم و نشاط‌آور نیندیشند و از آلوده کردن آن نپرهیزند و مخلوق طبیعی خدا را بیالایند یا در برابر آن سکوت کنند، مشمول قهر خدا خواهند شد.

رسول گرامی فرمود: «ثَلَاثٌ مَلْعُونٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ الْمُتَعَوِّظُ فِي ظِلِّ النَّرَالِ وَ الْمَانِعُ الْمَاءِ الْمُتَابَ وَ السَّادُ الطَّرِيقِ الْمَسْلُوكِ»^۳. سه گروه بر اثر سه کار ناروا از رحمت خدای سبحان دورند. کسی که مکان عمومی همانند خیابانها کوچه ها سایه بانها پارکها و محل نزول مسافران را آلوده کند؛ کسی که از آب نوبه ای سهمیه بندی شده جلوگیری کند؛ یعنی نوبت دیگران را رعایت نکند. کسی که سد معبر کند و مانع عبور عابران شد.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌فرماید: «نَهَى أَنْ يَبُولَ أَحَدٌ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثَمَرَةٍ أَوْ عَلَى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ» زیر درخت بارده محل ریزش میوه ها یا در مسیر راه عمومی بول نکنید بر این اساس سزاوار نیست که مسلمان پس از استفاده از اماکن عمومی مانند راه ها توقفگاه ها پارکها و فضاها سبز به ویژه در روز طبیعت (سیزدهم فروردین زباله های مختلف را در همان مکان بریزد و آن محیط را آلوده کند^۴.

اینها نمونه‌ای از دستوراتی هستند که رعایت آنها زمینه بهره برداری از برکات بوی خوش و تلطیف روحیه را فراهم می‌کند. متأسفانه توجه به عنصر بوی خوش که از مؤلفه‌های مهم سبک زندگی اسلامی است مورد غفلت جوامع و خانواده های اسلامی قرار گرفته است.

حیوانات

از عناصر مهم دیگر در محیط زیست حیوانات است که در دین مبین اسلام بر رفتار نیکو، رفق و مدارا و بهره‌گیری درست از حیوانات تاکید دارد.

«دین اسلام به انسان اجازه نمی‌دهد به بهانه شرافتی که بر سایر موجودات دارد، جایگاه و حقوق حیوانات را نادیده انگارند و هر گونه که دلش خواست با حیوانات برخورد کند و حیات حیوان را ملعبه خود قرار دهد و با بد رفتاری و

^۱ وبگاه کتابخانه احادیث شیعه، به نقل از: [کتاب من لا یحضره الفقیه: ۴ / ۵ / ۴۹۶۸].

^۲ . جمعی از نویسندگان، دانشنامه امام حسن، ج ۱، ص ۲۷.

^۳ . کلینی، محمد بن یعقوب رازی، اصول کافی، ج ۲، ص ۲۹۲.

^۴ . جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیات، ص ۶۹۳.

بی توجهی به نیازهای حیوان، اسباب اذیت و آزار آنها را فراهم سازد. از همین رو مدارا در بهره‌گیری‌های مختلف از حیوان جزء فرهنگ اسلامی است.»^۱

بیان روایات دربارهٔ حیوانات مختلف جالب توجه است و بر اساس همین روایات سبک رفتار با حیوانات در سبک زندگی اسلامی تعیین می‌گردد.

از جمله توصیه‌ها در سبک زندگی اسلامی در بارهٔ حیوانات تشویق به نگهداری برخی از آنان و نکوهش از نگهداری برخی دیگر توسط انسان است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «خانواده‌ای که گوسفندی را نگهداری می‌کند از برکت آن بهره‌مند است؛ و همچنین نقل شده است که شتر مایهٔ عزت و توانایی اهلش و گوسفند مایهٔ برکت است و خیر و خوبی با پیشانی اسب تا روز قیامت گره خورده است»^۲.

و روایات دیگری که توصیه به نگهداری گربه، کبوتر و خروس می‌کنند.^۳

روایاتی از این دست در منابع اسلامی به وضوح اهمیت نگاه دین اسلام به حقوق حیوانات را از یک سو و اهمیت به شأن انسان به عنوان اشرف مخلوقات به فرمایش قرآن کریم، بین انسان و محیط زیستش رابطه‌ای متعادل برقرار است. تجاوز به حریم محیط زیست اولاً بر خلاف قانون تسخیر معقول طبیعت و ثانیاً گامی در راستای تخریب محیط زیست است.

دقت در روایاتی که بیان شد و نمونه‌هایی که از آیات مطرح گردید معلوم می‌شود از جملهٔ مهم‌ترین مولفه‌های سبک زندگی اسلامی در موضوع محیط زیست است.

«نوع شناخت انسان از محیط پیرامون خود تاثیر مستقیمی در رفتارهای او دارد و اصولاً انسان‌ها در فرهنگ‌های متفاوت برنامه‌های زندگی و سبک‌های مختلفی را بر اساس نوع جان بینی خود برمی‌گزینند. در جهان‌شناسی اسلام طبیعت را تحت حاکمیت خداوند و برای انسان، هدفمند، دارای نظام احسن و با شعور معرفی می‌کند. بدیهی است انسانی که با این دید به محیط زیست پیرامون خود نگاه کند که طبیعت در تحت مالکیت انسان از آن او نیست و مالک واقعی خدا است، طبیعت جنبه امانتی پیدا می‌کند که مالک واقعی هستی در تحت تصرف انسان قرار داده است و باید نسبت به این امانت رفتاری مسئولانه داشته باشد»^۴

^۱ همان، ص ۶۴۷.

^۲ محمدی ری‌شهری، محمد، خیر و برکت از نگاه قرآن و حدیث، ص ۴۸۷.

^۳ الطبرسی، رضی الدین، مکارم الاخلاق ج: ۱ ص: ۱۳۰.

^۴ بیات، کنکاشی در تعامل انسان و محیط زیست در اسلام با تاکید بر آموزه نظام احسن، صص ۲۶۱ - ۲۸۵.

ضرورت پرداختن به نمونه‌هایی از منابع دینی وجود دیدگاه‌های غالب و متناقضی است که امروزه به روشهای مختلف ترویج می‌شود.

«در رابطه با بهره‌وری از محیط زیست نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلفی جود دارد، از جمله نظریه تمدن غرب است که تلاش می‌کند بر طبیعت چیره شوند و با قدرت تمام آن را در اختیار بگیرند و تا می‌توانند از آن استفاده کنند»^۱

نتیجه‌گیری:

مقاله حاضر با عنوان «تبیین مولفه‌های سبک زندگی اسلامی در راستای حفاظت از محیط زیست با تکیه بر آیات و روایات» و بر مبنای این فرضیه که تبیین و اجرای مولفه‌های سبک زندگی اسلامی بر حفاظت از محیط زیست انسان تاثیر مثبت دارد به رشته تحریر درآمد. اهمیت پژوهش مذکور در این موضوع به شدت بحران محیط زیست در جهان معاصر باز می‌گردد و تلاش پژوهشگر بر این بوده تا با توجه به عناصر ذکر شده از طبیعت و محیط زیست انسانی در منابع اسلامی به بیان نمونه‌های آیات که بیانگر کلیات درباره انسان و محیط زیست هستند از سویی و طرح نمونه‌هایی از روایات که به بیان راهکارهای جزئی‌تر و باید و نبایدهای سامان بخش در حوزه رفتار انسان با محیط زیست می‌پردازند به اثبات رابطه میان سبک زندگی اسلامی و حفاظت از محیط زیست بپردازد.

نتایج حاصله به شرح زیر است:

الف) عبارت سبک زندگی از محدوده معنای لغوی خود به معنای فراخور علوم انسانی توسعه یافته است. تعریف مفاهیم و کلیدواژه‌ها در پژوهش حاضر در تطابق با معانی لغوی آنها بوده و در دایره به کارگیری این الفاظ و اصطلاحات همان معنای لغوی با توسعه در معنا و به فراخور کاربرد در پژوهش تغییر نسبی یافته اند. نکته قابل توجه در بررسی واژگانی در موضوع حاضر این است که بین معانی لغوی واژگان کلیدی و معانی اعتبار شده در متون دینی برای آن واژه تطابق برقرار است.

ب) از مبانی مهم در تبیین مسئله پژوهش حاضر نظام حکیمانه آفرینش و ارائه برنامه جامع از طریق ارسال رسل جهت زیست صحیح و متعالی انسانی است.

ج) محیط زیست و حفاظت از آن در منابع اسلامی از اهمیت و ضرورت ویژه برخوردار است. این مهم مستند به حدیث قدسی، ذکر صریح و مستقیم عناصر محیط زیست در آیات قرآن و ارائه راهکارهای جزئی و اجرایی در روایات معصومین علیهم السلام است.

^۱ کرمی منصور خانی، فاطمه "اهمیت و جایگاه محیط زیست در اسلام"، از صص ۲۹۱-۳۰۴.

د) بخش اعظم مولفه های سبک زندگی اسلامی در موضوع حفاظت از محیط زیست به دلیل عدم تبیین محتوایی و عدم تبیین ضرورت اندیشی دین در این حوزه مغفول واقع گردیده است.

ج) تبیین و اجرای مولفه های سبک زندگی اسلامی نظیر رعایت مواردی ساده نظیر دفع بهداشتی و به قاعده زباله های خانگی، نظافت محیط زندگی، عدم استفاده از مواد غیر قابل باز یافت و عدم رها سازی این زباله ها در طبیعت و مهم تر از ادراک جایگاه رفیع نظام طبیعت به عنوان رحم دوم زیستی و تکاملی رفتارهایی هستند که مصداق حفاظت از محیط زیست بوده و بحرانهایی موجود را تا حد زیادی حل می کنند.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. أَبُو الْعَبَّاسِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْمُعْتَزِّ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ الْمُسْتَعْفِرِ بْنِ الْفَتْحِ بْنِ إِدْرِيسَ الْمُسْتَعْفِرِيِّ، المحقق: احمد بن فارس السلوم، فضائل القرآن، دار ابن حزم، الطبعة الأولى، ۲۰۰۸ م.
۲. جوادی آملی، عبدالله، اسلام و محیط زیست، قم: اسراء، ششم، ۱۳۹۰ ه. ش.
۳. -----، مفاتیح الحیاة، قم: اسراء، صدم، ۱۳۹۱.
۴. جر، خلیل، فرهنگ لاروس، مترجم طیبیان، سید محمد، تهران، موسسه انتشارات امیر کبیر، بی تا.
۵. حسینی دشتی، مصطفی، فرهنگ معارف و معارف دائره المعارف جامع اسلامی، موسسه فرهنگی آرایه، تهران: اول، ۱۳۸۵ ه. ش.
۶. حسن زاده آملی، حسن حسن شرح فص حکمه عصمتیه فی کلمه فاطمیه تهران. ثناء اول ۱۳۷۹ ه. ش.
۷. رضی الدین ابی نصر الحسن بن الفضل طبرسی، مکارم الاخلاق، المحقق: محمدالحسین الاعلمی، بی جا، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات مکارم الاخلاق، بی تا
۸. طباطبایی، محمد حسین، قرآن در اسلام، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳ ه. ش.
۹. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر، ششم، ۱۳۷۵ ه. ش.
۱۰. فعالی، محمد تقی، سبک زندگی رضوی، مشهد: بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا (ع)، اول، ۱۳۹۴ ه. ش.
۱۱. -----، مبانی سبک زندگی اسلامی، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری دین و معنویت آل یاسین، اول، ۱۳۹۶ ه. ش.

۱۲. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، موسسه انتشارات امیر کبیر، بی تا.
۱۳. محمد بن الحسن الحرّ العاملي [العلامة الشيخ حرّ العاملي]، وسائل الشیعة، المحقق: مؤسسة آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث - قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث. بی تا.
۱۴. محمد بن یعقوب بن اسحاق الكليني الرازي، اصول کافی؛ ترجمه و شرح: جواد مصطفوی، بی جا، انتشارات علمیة اسلامیه، ۱۳۶۵ ش.
۱۵. محمدی ری شهری، محمد، خیر و برکت از نگاه قرآن و حدیث، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، قم: ه. ش. ۱۳۸۲
۱۶. -----، میزان الحکمة، قم: دارالحدیث، هفتم، ۱۳۸۶. ه. ش.
۱۷. موسوی خمینی، روح الله، شرح حدیث جنود عقل و جهل، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چهارم، ۱۳۷۷. ه. ش.
۱۸. بیات مرتضی، "کنکاشی در تعامل انسان و محیط زیست در اسلام با تاکید بر آموزه نظام احسن" پژوهش های اعتقادی، تابستان ۱۴۰۱ - شماره ۴۶.
۱۹. عزالدین، ماویل؛ مترجم: دقیقی، مزده؛ "اخلاق محیط زیست در جامعه اسلامی" جستار های شهرسازی؛ تابستان ۱۳۸۶ - شماره ۲۱.
۲۰. فتحعلی، محمود "نظریه اخلاق زیست محیطی اسلام با تاکید بر آرای استاد مصباح یزدی" معرفت اخلاقی، سال دوم، تابستان ۱۳۹۰ - شماره ۷.
۲۱. کاتبی، محمد حسین؛ بهیانفر، احمد رضا "تاملی در مبانی حق بر محیط زیست در اسلام"، تعاون و کشاورزی، خرداد ۱۳۷۷، شماره ۸۱.
۲۲. کرمی منصور خانی، فاطمه "اهمیت و جایگاه محیط زیست در اسلام" مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، تابستان ۱۴۰۲، شماره ۵۵.
۲۳. وبگاه کتابخانه احادیث شیعه. حدیث و آیات.
۲۴. وبگاه سیلیویکا.

a. <https://www.hadithlib.com/hadithtxts/view/۲۹۰۲۰۳۶۶>